

UNDANG-UNDANG LAMA KEDAH SEBELUM KEDATANGAN INGGERIS

Nuarrual Hilal Md. Dahlan
Mohammad Azam Hussain
Yuhanif Yusof
Haji Hairuddin Megat Latif
Dr. Abdul Rahman Aziz

Pengenalan

Mengenai sejarah perundangan di negeri-negeri Melayu, penulis-penulis Barat cenderung mengatakan bahawa tiada terdapatnya undang-undang di negeri-negeri Melayu sebelum kedatangan British. Bartholomew mengatakan seperti berikut:-

“Penang is the first settlement that has to be considered from this point of view, and it must be noted the, as the island was ceded to the East India Company, then, on the application of the accepted principles of constitutional law the precession law of the island should have continued in force until altered by the new sovereign infact Penang was either virtually or totally uninhabited at the time of the cession, so that there was in fact no precession law which could remain in force”¹.

Manakala mengenai Melaka, Bartholomew mengatakan bahawa sebelum kedatangan Inggeris undang-undang Belanda telah digunapakai pada masa berkenaan. Seterusnya, mengenai Negeri-Negeri Melayu Bersekutu dan Negeri-Negeri Melayu tidak Bersekutu, Bartholomew tidak menjelaskan apakah undang-undang yang digunapakai sebelum 1937 dan 1951. Bartholomew menyebut seperti berikut:-

“...the Unfederated States never, as such had a statutory reception of English law although in 1951 the Federated Malay States never as such had a statutory reception of English law although in 1951 the Federated Malay States Civil Law Enactment was extended to the other Malay States of the Federation of Malaya that is to say the former Unfederated Malay States, however, there was a considerable unofficial reception of English law both through the enactment of legislations based upon English law models and through the efforts of an English trained bench and bar”²

Petikan-petikan di atas menggambarkan seolah-olah negeri-negeri Melayu sebelum kedatangan Inggeris tidak mempunyai satu sistem perundangan. Namun begitu, Hickling berpendapat bahawa negeri-negeri di Tanah Melayu mempunyai sistem perundangannya sendiri sebelum kedatangan pihak Barat. Semasa bercakap kepada Majlis Persekutuan pada tahun 1927, Sir Hugh Clifford merujuk kepada undang-undang lama Malaya sebelum ketibaan British iaitu Undang-Undang Syara', Undang-undang Islam, Kanun, undang-undang tradisional dan Hukum Adat.

Sebelum satu kajian terhadap semua negeri dalam Malaysia dibuat, penulis berpendapat adalah wajar menjalankan penulisan di negeri-negeri Melayu Tidak Bersekutu dahulu. Ini adalah kerana negeri-negeri ini adalah merupakan negeri-negeri Melayu yang terakhir diletakkan di bawah pemerintahan Inggeris. Sehubungan itu, penulis memilih negeri Kedah terlebih dahulu sebagai kajian penerokaan.

SISTEM PENTADBIRAN TRADISIONAL NEGERI KEDAH³

Menurut Mohammad Isa Othman, di dalam pentadbiran Kedah, sebelum kedatangan pengaruh Inggeris, sebagaimana pentadbiran di Negeri-Negeri Melayu yang lain, Sultan menduduki tempat paling atas dalam struktur politik dan sosial. Institusi kesultanan Kedah sebenarnya telah mengalami proses sejarah yang panjang. Bagi menguatkan hak untuk memerintah, keturunan sultan Kedah dihubungkan dengan raja-raja yang agung di dunia. Mengenai

salasilah keturunan Sultan Kedah, ada beberapa versi yang berbeza, antaranya keturunan Sultan Kedah dihubungkan dengan Raja Rom, dengan Raja Parsi, dengan Raja Maurya di India, dan dengan keturunan Moghul di India. Fakta mana yang benar masih tidak dapat disahkan dan ia tidak menjadi persoalan kepada rakyat tradisional kerana yang penting ialah martabat raja mereka setaraf dengan raja-raja lain. Bagi golongan pemerintah, dengan menyusurgalurkan keturunan sultan yang mengaitkan dengan raja yang termasyhur boleh mengukuhkan hak sultan memerintah. Kedudukan seorang sultan diperkukuhkan lagi dengan beberapa kepercayaan iaitu daulat, derhaka, adat istiadat, alat kebesaran dan hak keistimewaan.⁴

Pemerintah kedua selepas sultan ialah Raja Muda. Raja Muda tidak semestinya putera sultan. Raja Muda mungkin seorang kerabat diraja, sama ada menantu atau saudara sultan. Raja Muda bukanlah bakal sultan. Daripada segi pentadbiran, Raja Muda mempunyai kuasa yang agak luas dan tindakannya agak tidak dikawal oleh Sultan. Dalam sejarah Kedah, beberapa orang Raja Muda akan muncul sebagai pencabar sultan.⁵

Elit tradisional yang membantu sultan ialah pembesar di peringkat pusat dan daerah. Pada peringkat pusat, jawatan penting terdiri daripada Bendahara, Pembesar Empat, Pembesar Lapan, Pembesar Enam Belas dan Pahlawan Hulubalang.⁶

Pembesar Empat yang penting ialah Temenggung (Menteri yang menjaga hal-ehwal dalam negeri); Laksamana (hal-ehwal keselamatan di laut); Penghulu (Kewangan) dan Syahbandar (Pesuruhjaya pelabuhan dan kastam). Sejak pemerintahan Sultan Ahmad Tajuddin III (1853-1879) banyak gelaran dan jawatan dimansuhkan kerana sultan hendak memusatkan kuasa di kalangan kerabat diraja, dan dengan ini hubungan antara pemerintah dengan rakyat dihubungkan terus. Pada zaman pemerintahan Sultan Abdul Hamid, jawatan Bendahara, Menteri, Temenggung dan lain-lain tidak diisi semula selepas kematian penjawatnya. Sebaliknya jawatan baru diwujudkan mengikut sistem pentadbiran British di Pulau Pinang.⁷

Di peringkat daerah pula, Sultan melantik pembesar yang bertanggungjawab bagi satu kawasan lembah sungai. Meskipun daerah itu ditadbir oleh pembesar tetapi tidak mempunyai batas sempadan yang jelas. Kebanyakan pembesar daerah yang kaya adalah daripada keluarga diraja, terutamanya pembesar bagi daerah Kota Setar, Kuala Muda dan Kulim. Pembesar daerah akan membentuk pentadbiran sendiri dengan dibantu oleh penasihat, setiausaha, pengawal rumah, orang upahan dan orang kepercayaan. Kebanyakan mereka terdiri daripada anak-anaknya, menantu lelaki, saudara mara, sahabat handai, orang upahan, sukarelawan, orang berhutang dan hamba. Pada tahun 1905, pentadbiran daerah telah dimodenkan, dan pembesar daerah dikenali sebagai Pembesar Jajahan sebelum dikenali sebagai Pegawai Daerah. Sehingga Perang Dunia Kedua, sembilan daerah diwujudkan di Kedah.⁸

Di bawah unit politik dan pentadbiran daerah ialah mukim yang diketuai oleh penghulu. Perlantikan Penghulu dicadangkan oleh pembesar daerah dan diperkenankan oleh sultan. Ada juga ‘pemegang mukim’ yang terdiri daripada pembesar tradisional. Pemegang mukim ini berhak melantik penghulu yang akan mengutip cukai bagi pihaknya. Bagi penghulu mukim darjat pertama mendapat gelaran Sang, manakala darjat kedua bergelar Tan. Antara syarat yang perlu bagi seseorang itu dilantik sebagai penghulu ialah dia berdasar daripada keluarga kaya, disegani, disokong oleh penduduk, dihormati, keluarga peneroka dan mengetahui sedikit sebanyak mengenai soal agama. Meskipun penghulu merupakan jambatan penghubung antara rakyat dengan sultan tetapi hubungan di antara kedua-duanya jarang wujud – cuma wujud dalam keadaan tertentu sahaja. Hubungan antara penghulu dengan rakyat harus dikekalkan dalam keadaan baik kerana rakyat akan menunjukkan rasa tidak puas hati terhadap penghulu dengan pelbagai cara seperti berpindah beramai-ramai, mengadu kepada Pembesar Daerah atau kepada sultan, atau mengingkari perintah.⁹

Oleh itu penghulu harus mengekalkan hubungan harmoni dengan anak buahnya, dan tidak berkonflik dengan mereka. Dalam menguruskan pentadbiran harian mukim, penghulu akan dibantu oleh panglima dan selalunya mereka ini adalah anak penghulu dan berkemungkinan besar sebagai bakal penghulu.¹⁰

Sebagaimana yang telah dinyatakan di atas, dalam mentadbir negeri, Sultan pada masa dahulu dibantu oleh beberapa pembesar. Mereka termasuk Bendahara, Temenggong dan Mantri. Perlantikan sultan pula, adalah melalui kaedah pewarisan daripada ayah kepada anak lelaki, sementara adik lelaki si ayah tadi dilantik menjadi Raja Muda. Sebagai contohnya, dalam konteks Sultan Abdul Hamid Halim Shah (1882–1943), sebelum ditabalkan menjadi Sultan, baginda merupakan Raja Muda selama dua (2) tahun apabila abangnya yang sulung Zainol Rashid Mokaram Shah yang biasanya dikenali sebagai Tunku Petra menjadi Sultan. Apabila Sultan Zainol Rashid mangkat tanpa meninggalkan waris, baginda Sultan Abdul Hamid yang merupakan saudara lelaki ketiga kepada Sultan Zainol Rashid, mewarisi kesultanan Kedah. Ini adalah kerana adik lelaki ketiga kepada Sultan Zainol Rashid didapati tidak sesuai untuk menjadi Sultan memerintah negeri. Ada yang menyebut bahawa setelah kemangkatan Raja Muda pada tahun 1907, Sultan Abdul Hamid mengambil keputusan untuk tidak melantik Raja Muda yang baru. Walau bagaimanapun, disebabkan oleh kehendak adat dan keperluan negeri, maka akhirnya Raja Muda baru dilantik iaitu Tunku Mahmud – adik kelima dan yang paling bongsu kepada Sultan Abdul Hamid. Tunku Mahmud sebagai Raja Muda telah dilantik sebagai Presiden Majlis Negeri.¹¹

Fungsi Raja Muda adalah untuk mentadbir urusan seharian negeri atas nama Sultan. Walau bagaimanapun, hanya perkara-perkara penting sahaja ditadbir oleh Sultan sendiri. Ini termasuk pentadbiran kewangan negeri. Raja Muda merupakan penolong kepada Sultan dan Sultan berkuasa untuk mengubah atau membatalkan apa-apa arahan yang diberikan oleh Raja Muda, sekiranya baginda fikir sesuai.¹²

LATAR BELAKANG UNDANG-UNDANG LAMA DI KEDAH

Berdasarkan penulisan yang telah dibuat fungsi undang-undang pada zaman tradisional di Kedah selain daripada menjaga keamanan dan keharmonian dalam negeri, juga untuk menggiatkan kegiatan ekonomi dan pembangunan. Secara umumnya undang-undang Kedah tradisional adalah berasaskan kepada

arahan-arahan Sultan. Arahan-arahan ini boleh wujud sama ada bertulis atau tidak kepada rakyat.

Menurut penulisan yang diperoleh daripada penasihat Kerajaan Kedah, pada masa dahulu tiada sistem pentadbiran keadilan yang jelas di Kedah. Apa yang ada adalah undang-undang berdasarkan keadilan yang merupakan suatu kesedaran semulajadi manusia. Dahulu, apabila penduduk-penduduk Semenanjung Tanah Melayu mula mengadakan perhubungan dengan pulau-pulau di kepulauan Indian, penduduk-penduduk awal di Tanah Melayu dikatakan telah datang dengan kapal-kapal dari Mesir dan mereka ini terdiri daripada individu-individu yang menganut pelbagai agama dan membawa bersama-sama mereka pelbagai bentuk penyembahan dan kepercayaan. Mereka datang secara berbondong-bondong tanpa menetap di sesuatu tempat di Tanah Melayu secara tetap dan tanpa mendapat apa-apa perlindungan daripada mana-mana kerajaan atau pengawalan oleh undang-undang. Penghormatan dan ketaatan berdasarkan umur adalah merupakan satu-satunya prinsip etika dan peraturan sivil yang diamalkan ketika itu. Orang yang paling tua dari segi umurnya dalam sesuatu perkumpulan merupakan ketua dan diberi kepercayaan untuk mengawal pergerakan dan aktiviti kumpulan tersebut.¹³

Kanun yang paling awal yang telah diperolehi, menurut Middlekoop adalah berdasarkan kepada rekod Aji Saka dalam tahun 75 selepas era Kristian. Kebanyakan maklumat mengenai Aji Saka adalah dongengan kerana beliau dianggap telah diberi keistimewaan dengan kuasa-kuasa ghaib yang membolehkan beliau menyeberangi sesuatu pergunungan dan benua dengan bantuan angin. Kanun tersebut tidak mengandungi peruntukan-peruntukan yang kejam. Sebagai contohnya, seseorang pencuri hendaklah dikenakan bayaran balik (*restitution*) dari barang yang telah dicuri itu dan membayar denda dalam bentuk pemberian haiwan ternakan (*cattle*) atau apa-apa hasil usahanya. Sekiranya pencuri itu bertimbangrasa, beliau perlulah menjadi hamba kepada pihak yang menjadi mangsa atau ahli keluarganya tanpa boleh bertukar patuh kepada pihak lain.¹⁴

Kesalahan membunuh tidaklah dikenakan hukuman mati tetapi dikenakan denda yang berat dan menjadi hamba seumur hidup kepada keluarga mangsa. Terdapat suatu abstrak mengenai undang-undang ini yang dikatakan telah berkuatkuasa sehingga tahun 900 selepas masihi dan sesetengah tempat sehingga tahun 1300 selepas masihi.¹⁵

Kanun undang-undang yang kedua yang diketahui oleh orang Melayu tidak berasal dari Kedah tetapi muncul, berkemungkinan, dari Jawa dan unsur ketakutan merupakan hukuman-hukumannya. Kefahaman yang mendalam tentang Kanun Jenayah hendaklah dipastikan, bukan melalui ujian, tetapi berdasarkan peruntukan ini:

*'Sekiranya seseorang Hakim itu didapati jahil tentang undang-undang, hendaklah dipotong lidahnya; sekiranya pembantu ketika bertindak sebagai hakim terbukti lemah dalam pengetahuannya dalam menjalankan tugas, dia juga hendaklah dipotong lidahnya, kedua telinganya, serta besi panas dikenakan ke atas bibirnya'.*¹⁶

Apa-apa penyaksian yang dibuat hendaklah benar, sekiranya tidak pihak yang bersaksi itu akan dikenakan hukuman potong tangan. Pencuri atau pembunuh boleh dibunuh sekiranya ditangkap semasa melakukan jenayah tersebut tetapi sekiranya melepaskan diri dan ditangkap selepas itu, dia hendaklah menjadi hamba atau membayar denda.¹⁷

Selepas kedatangan Islam, Al-Quran telah meletakkan beberapa asas kod-kod moral. Walau bagaimanapun, bukan kesemua Undang-undang Islam ini telah dipraktikkan di Kedah sejak tahun 1700an. Undang-undang keterangan Islam kebanyakannya masih diamalkan walaupun tidak menyeluruh. Menurut undang-undang ini, hampir kesemua jenayah yang memerlukan saksi dua lelaki atau seorang lelaki dan dua perempuan masih merupakan satu keperluan. Untuk kesalahan rogol, Al-Quran menetapkan keterangan tidak kurang daripada empat saksi lelaki yang melihat (*eye-witnesses*).¹⁸

Ajaran-ajaran di dalam Al-Quran masih lagi merupakan sumber undang-undang asas untuk menjawab persoalan-persoalan mengenai perceraian atau perwarisan (*inheritance*), begitu juga dengan adat bersumpah selalu juga

diamalkan. Sumpah ini dibuat dengan cara plaintif atau defendan itu, sekiranya masing-masing pihak meragu tentang keterangan pihak yang satu lagi, hendaklah ke masjid dan di sana mereka akan bersumpah empat puluh (40) kali dengan Al-Quran diletakkan di atas kepala mereka bahawa cerita mereka adalah benar. Apabila sumpah dengan cara ini dilakukan pihak yang satu lagi itu biasa menerima sumpah mereka tanpa apa-apa bantahan.¹⁹

Pelaksanaan hukum sumpah ini berdasarkan beberapa peristiwa menunjukkan kepentingannya dalam menegakkan keadilan tetapi mungkin ini juga membolehkan sesetengah pihak yang jelas bersalah, menyalahgunakannya bagi melepaskan diri. Daripada kes-kes yang diputuskan di Mahkamah Besar di Alor Setar terdapat dua (2) kes sivil dalam 10 bulan pertama tahun 1325 Hijrah (1907 Masihi) di mana plaintif enggan untuk mengambil sumpah. Empat puluh empat (44) kes telah direkodkan dalam masa yang sama di mana sumpah telah diambil, dua puluh lapan (28) daripada kes ini adalah kes sivil dan pengambilan sumpah ini diambil secara sama rata antara plaintif dan defendan. Dalam enam belas (16) kes-kes jenayah, terdapat empat (4) orang pengadu yang berjaya dalam aduan mereka dan penjenayah-penjenayah tersebut dikenakan hukuman. Sementara itu sebelas (11) orang yang dikenakan hukuman penjara telah mengambil sumpah dan satu (1) lagi tidak disahkan sumpahnya.²⁰

Kesan pelaksanaan ini adalah jelas iaitu, pertamanya hakim yang membicarakan kes itu berasa ragu-ragu dalam melaksanakan tugas kehakiman kerana menerima pelbagai bentuk keterangan-keterangan yang menyebabkan beliau janggal (*apt*) untuk menggunapakai sumpah itu. Seterusnya, dengan hanya menerima sumpah tersebut, secara tidak langsung beliau melepaskan tanggungjawab kehakiman dalam sesuatu keputusan ke atas bahu pihak yang mengambil sumpah. Kedua, seseorang yang telah dibawa untuk menghadapi tuduhan jenayah biasanya diugut dengan pemenjaraan sekiranya dia enggan untuk bersumpah. Secara tidak langsung proses pengangkatan sumpah itu dilakukan atas sebab ia adalah suruhan agama bukan atas dasar mencari keadilan.²¹

Sultan pula bagi memenuhi keperluan tempatan telah dari semasa ke semasa mengeluarkan perintah (*edicts*) undang-undang. Perintah-perintah ini adakalanya jelas dan munasabah, namun ada juga yang tidak. Di samping itu perintah-perintah tersebut tidak dikumpul dan diedit secara tersusun dan sempurna. Ini menyebabkan sebahagian daripadanya hilang. Oleh yang demikian sekiranya perintah itu tidak diingat dan diketahui, pelaksanaan perintah-perintah tersebut oleh rakyat jelata tidak dapat dibuat.²² Sebagai satu contoh, terdapat suatu perintah sultan mengarahkan membunuh atau menembak, tanpa apa-apa amaran, orang asing yang memasuki mana-mana kampung atau tempat lain pada malam hari. Walau bagaimanapun, perintah ini masih tidak diamalkan sepenuhnya dalam kehidupan seharian. Di samping itu kata-kata (*dicta*) dari Raja Muda yang terdahulu juga merupakan suatu sumber undang-undang yang sering dirujuk walaupun kadang-kadang kata-kata tersebut boleh membawa penafsiran yang tidak bijak. Sebagai contohnya mengenai tempoh 30 atau 20 tahun pendudukan boleh mewujudkan 'hak-hak setingan'.²³

UNDANG-UNDANG LAMA KEDAH

Boleh dikatakan bahawa sebelum kedatangan Inggeris tiada apa-apa rekod secara bertulis khususnya tentang butir-butir sistem undang-undang dan pentadbirannya yang digunapakai Kedah boleh diperolehi melainkan hasil karya Kodin bin Kumis yang mengarang mengenai *Ondang-Ondang Kedah* bertarikh pada 1311 Hijrah (1893 Masihi) dan Undang-Undang Kedah (yang terdiri daripada Undang-Undang Pelabuhan 1650 masihi, Tembera Dato' Sri Paduka Tuan, Hukum Qanun Dato' Star, peraturan mengenai Bunga Mas dan undang-undang bertarikh 1199 Hijrah.²⁴ Ini adalah suatu yang malang kerana ketiadaan rekod dan maklumat mengenai perkara ini memberi kesan kepada generasi yang akan datang untuk mengetahui, lebih-lebih lagi untuk menyelidiki perkara ini.²⁵ Apa yang jelas, pengumpulan kod-kod dan kajian undang-undang secara sistematik dan secara ilmiah yang telah dipraktikkan itu bukan dibuat oleh orang tempatan tetapi oleh sarjana-sarjana Barat. Terdapat beberapa sarjana barat yang telah mengambil inisiatif mengumpul dan mengkaji undang-undang ini. Contoh yang jelas adalah R.O Winstedt²⁶ dan MB Hooker²⁷.

Secara ringkasnya undang-undang dan peraturan dibuat atas arahan Sultan bagi menjaga ketenteraman awam dan keperluan masyarakat. Sultan dari semasa ke semasa telah mengeluarkan perintah bagi menyediakan undang-undang asas memenuhi tuntutan ini. Perintah-perintah ini jika diingat akan dilaksanakan tetapi apabila hilang dan tidak diingati peraturan-peraturan ini diganti dengan yang lain.²⁸

Berdasarkan pemerhatian, penulis mendapati bahawa terdapat dua pengkaji sejarah undang-undang Kedah yang menjalankan penulisan iaitu R.O Winstedt dan Abdul Aziz Mohd. Ariff.²⁹ Menurut Winstedt undang-undang Kedah lama, iaitu kod undang-undang yang telah dipraktiskan sebelum tahun 1905 adalah seperti berikut:³⁰

1. *Undang-undang Pelabuhan (Port Law) 1650 Masihi;*
2. *Tembera Dato' Sri Paduka Tuan, bertarikh 1075 Hijrah – 1667 Masihi;*
3. *Hukum Qanun Dato' Star, tanpa tarikh; dan,*
4. *Satu bab daripada Bunga Mas dan sebagainya.*

Walau bagaimanapun terdapat satu lagi bentuk undang-undang Kedah lama berasaskan hukum Islam telah ditemui iaitu *Ondang-Ondang Kedah 1311 Hijrah* (1893 Masihi) yang dikaji oleh Abdul Aziz Mohd. Ariff. Penulis juga akan menerangkan mengenai undang-undang tanah yang berkuatkuasa di Kedah.

1. Undang-Undang Pelabuhan 1060 Hijrah (1650 M)

Undang-undang ini merupakan undang-undang yang paling tua dan yang paling menarik daripada yang lain, bertarikh 1650 Masihi. Ia telah dijumpai dan setelah dilakukan pemeriksaan ia telah dikumpul atas perintah Sultan Rijalu'ddin Mukarram Shah yang memerintah Kedah di Naga. Ini dinyatakan dalam seksyen 34. Seksyen itu menyatakan:-

'Pada adat kebesaran hasil kapal Kalinga itu empat ratus emas dan kapal Gujerat enam ratus emas. Maka undang-undang ini diperbuat daripada zaman Sultan Rijalu'ddin Muhammad Shah semayam di Naga, muafakat dengan sakalian manteri pegawai dan pandita

membicharkan dia, supaya tetap adat ini, janganlah berubah-ubah. Tatkala tetap adat negeri, maka segala dangan pun banyaklah mari ka negeri itu; maka ramailah. Tatkala ramai, maka isi negeri pun jadi maamor; maka sentosalah negeri itu. Maka adalah tersebut di dalam hadith Nabi salla'llahu alaihi wa sallama, apabila raja-raja menetapkan adat, bagi raja-raja Allah subhanahu wa taala menetapkan masanya; jika raja-raja kafir sakali pun.'

Undang-undang ini telah diperbuat pada hari Jumaat 17hb. Jumadil akhir tahun 1060 Hijrah bersamaan dengan tahun 1650 masehi. Undang-undang ini adalah berkaitan dengan undang-undang pelabuhan. Tujuan undang-undang ini dibuat adalah untuk menetapkan peraturan di pelabuhan dan menentukan tugas pegawai-pegawai atau pekerja-pekerja pelabuhan. Berdasarkan undang-undang ini, Kedah sejak tahun 1650, malahan sebelum itu lagi, telah merupakan suatu kawasan pelabuhan dan perdagangan. Menurut sejarah, terdapat beberapa pengkalan pelabuhan dan tempat berlabuhnya kapal perdagangan di Kedah contohnya, pelabuhan Kuala Merbok.³¹

Antara inti sari undang-undang pelabuhan tersebut adalah seperti berikut:³²

1. Semua orang yang datang berniaga hendaklah diperiksa terlebih dahulu. Begitu juga apabila mereka hendak keluar. Mereka dikenakan cukai, iaitu tatkala masuk cukainya enam kupang emas, dan tatkala keluar pula mereka dikenakan cukai mengikut jenis muatan. Contohnya, jika mereka membawa kerbau, setiap seekor cukainya sekupang emas. Jika membawa gajah pula mereka dikenakan cukai sepaha emas setiap ekor.
2. Apabila sesebuah kapal dagang sampai di kuala, meriam hendaklah dipasang sebagai tanda kedatangan kapal. Panglima kuala akan memeriksa kapal tersebut dan bertanya maklumat tentang asal kapal, nakhodanya dan barang muatannya. Panglima kuala akan menyampaikan surat maklumat tentang kapal tersebut kepada syahbandar yang kemudiannya akan disampaikan pula kepada panglima bandar. Panglima bandar akan memaklumkan perkara tersebut kepada raja.

3. Syahbandar dan mata-mata akan menemui nakhoda kapal untuk merundingkan cara memasukkan kapal ke dalam kuala. Berbagai-bagai jenis hasil pertanian dipersembahkan kepada nakhoda, seperti sirih, pinang, tebu, pisang dan nyiur muda, juga ayam. Nakhoda akan membalasnya dengan memberikan kain puadam pandan sehelai seorang. Nakhoda juga akan menghadiahkan panglima kuala sehelai kain yang harganya sama nilainya dengan sepaha emas. Apabila sudah masuk ke kuala nakhoda kapal hendaklah menyerahkan senarai daftar barang dagangan (bandela) dan anak kunci kepada mata-mata.
4. Nakhoda kapal yang hendak berurusan dengan panglima bandar hendaklah membawa sejumlah barangan sebagai hadiah. Contohnya nakhoda kapal Kaling dikehendaki membawa sehelai kain puadam panjang yang bernilai sepaha emas. Kapal dari Gujerat pula, hadiahnya berupa kain halija beroci sekayu. Apabila hendak mengadap raja, nakhoda juga dikehendaki membawa persembahan iaitu bagi kapal Kaling, empat ratus emas Patani, dan bagi kapal Gujerat pula, enam ratus emas. Panglima bandar dan syahbandar pula dikehendaki memeriksa kapal muatan untuk menentukan cukai yang harus dibayar oleh para pedagang.
5. Nakhoda kapal harus membayar kerajat (cukai) negeri iaitu tengah tiga tahlil untuk panglima bandar dan dua tahlil untuk panglima negeri. Untuk panglima kuala pula tatkala kapal masuk cukainya sepuluh emas dan apabila kapal keluar cukai yang dikenakan ialah empat belas emas.
6. Cukai bandela setiap satu, dua kupang untuk panglima bandar. Cukai bangsal pula empat bandela sekayu bafta. Jika kapal Kaling, sekayu selampuri untuk syahbandar dan sakai yang menunggu bangsal.

Bahagian akhir undang-undang ini adalah tentang adat menyambut surat kebesaran daripada raja atau pembesar tempatan dan daripada syarikat pemiagaan luar negeri. Ini diikuti pula dengan hukuman melarikan anak orang atau hutang-hutangan orang, dan akhir sekali ulangan tentang pekerjaan syahbandar dan mata-mata.

2. Tambera Datuk Seri Paduka Tuan (1078 H /1667 M)³³

Undang-undang ini adalah merupakan bahagian kedua daripada Hukum Kanun Kedah. Ia telah diperbuat pada tahun 1078 Hijrah (1667 Masihi). Walau tidak terdapat nama sultan yang mengarahkan pembesarnya (Dato' Seri Paduka Tuan) untuk menulis undang-undang tersebut, tetapi ia dapat dikenalpasti. Berdasarkan tarikh tersebut (1078 Hijrah), namanya ialah Sultan Dhiauddin Mukarram Shah, Sultan Kedah ke-15 (1661-1687) yang berpusat di Kota Indera Kayangan dalam negeri Perlis.³⁴

Kandungan bahagian kedua Hukum Kanun Kedah ini membicarakan tentang kesalahan dan hukuman terhadap mereka yang melakukan perbuatan yang dianggap jenayah dan yang dilarang oleh syarak. Paling banyak diutarakan ialah mengenai undang-undang pertanian dan penternakan. Antaranya seperti perintah membuat pagar di sawah dan hukuman terhadap kerbau dan tuan kerbau jika kerbaunya menceroboh masuk ke sawah orang lain yang sudah berpagar ataupun jika menanduk orang. Adanya peruntukan khusus dalam Hukum Kanun Kedah yang berkaitan dengan persawahan itu, jelas membuktikan bahawa Kedah sejak abad ke-17 lagi telahpun terkenal sebagai sebuah negeri 'jelapang padi' di Nusantara ini.³⁵

Tembera Dato Seri Paduka Tuan jelas memperuntukkan peruntukan-peruntukan undang-undang berkaitan dengan ekonomi pertanian. Daripada 16 fasal yang terdapat dalam undang-undang ini, sejumlah 6 fasal secara jelas menyentuh pelbagai aspek mengenai penanaman padi sementara yang lain menjelaskan mengenai pentadbiran tanah pertanian.

Di bawah ini dinyatakan peruntukan undang-undang yang terdapat di dalam Tambera Datuk Seri Paduka Tuan.³⁶

Fasal 1: Perbuatan yang Menjadi Larangan

Undang-undang ini nampaknya menerapkan nilai-nilai Islam dengan melarang rakyatnya melakukan perbuatan yang dilarang oleh agama Islam. Antara perbuatan yang dilarang adalah mencuri, menyamun, menyabung, makan madat, menyembah batu atau kayu, minum arak dan sebagainya. Orang yang melakukannya disuruh bertaubat. Tetapi tidak disebutkan dengan jelas jenis hukuman yang dikenakan sama ada dikenakan hukum hudud atau tidak.

Adalah menjadi kesalahan jika panglima atau ketua kampung (kweng) tidak memberitahu kepada raja jika orang bawahannya melakukan kesalahan tersebut.

Fasal 2: Hukum Bagi yang Tidak Bersembahyang

Mereka yang tidak bersembahyang akan dihukum takzir. Sekiranya enggan, mereka akan dibawa ke masjid dan dikekang lehernya.

Fasal 3: Hukum Tentang Zakat

Hasil bendang atau huma hendaklah dikenakan zakat, iaitu 10 emas. Sesiapa yang enggan akan dihukum mengikut hukum syarak.

Fasal 4: Jual Beli Kerbau

Sesiapa yang hendak berjual beli kerbau hendaklah memberitahu *kweng*.

Fasal 5: Kerbau Merosakkan Pagar

Menurut fasal ini menerangkan mengenai tanggungjawab tuan punya sawah dan tuan punya kerbau. Sawah hendaklah dipagar dan kerbau hendaklah dihantar ke padang besar. Kerbau yang membelah (merosakkan) pagar pada waktu malam, boleh ditikam, tetapi jika pada waktu siang dikenakan denda sahaja.

3. Hukum Kanun Datuk Kota Setar³⁷

Hukum Kanun Datuk Kota Setar yang merupakan bahagian ketiga dari Hukum Kanun Kedah itu tidak tercatat langsung tarikh tercipta dan siapa Sultan Kedah pada waktu itu. Bagaimanapun, berdasarkan sumber penulisan sejarah Kedah lainnya, dapat juga kita mengenalpasti. Nama Datuk Kota Setar iaitu pembesar yang bertanggungjawab menyiapkan hukum kanun itu adalah satu gelaran penting yang ada kaitannya dengan nama Kota Setar iaitu pusat pentadbiran terakhir negeri Kedah yang kemudiannya dikenali sebagai Alor Setar.³⁸

Kota Setar diasaskan pada 15 Syaaban 1148 (1735 Masihi) oleh Sultan Muhammad Jiwa Zainal Adilin Muadzam Shah II, Sultan Kedah ke-19.³⁹ Baginda memerintah antara tahun-tahun 1710-1778, di samping peneroka Bandar Alor Setar, baginda juga memperkenalkan beberapa perubahan dan

pembaharuan termasuklah menetapkan matawang baru dan sukatan tanah.⁴⁰ Dalam buku Al-Tarikh Salasilah Negeri Kedah ada menyebut tentang arahan baginda supaya undang-undang negeri, antaranya ditegaskan:-

*'Adapun Sultan Muhammad Jiwa Yang Maha Mulia memerintah negeri Kedah itu adalah mengikut peraturan negeri besar-besar. Baginda itu membuat undang-undang, adat dan syarak, serta dipertetapkan masing-masing pegangan di atas segala menteri-menteri tiada boleh menukar pekerjaan masing-masing sebagaimana yang telah ditetapkan itu'*⁴¹

Berdasarkan kenyataan ini pastilah orang yang bertanggungjawab melahirkan 'Hukum Kanun Datuk Kota Setar' itu ialah Sultan Muhammad Jiwa sendiri.⁴² Alasan ini dapat diperkuatkan lagi dengan adanya nama baginda yang disebutkan pada bahagian terakhir dalam Hukum Kanun Kedah yang mengisahkan cara-cara membuat 'Bunga Mas' pada zaman baginda.⁴³

Di bawah ini dinyatakan beberapa peruntukan penting yang terdapat dalam Hukum Kanun Datuk Kota Setar.⁴⁴

Fasal 1: Tugas Temenggung

Teks ini menceritakan secara terperinci tentang tugas-tugas Temenggung termasuk tugas untuk membina penjara. Dalam menjalankan tugasnya ia dibantu oleh panglima negeri dan 60 orang pengawal (yang bertugas 20 orang secara bergilir).

Disebutkan tentang upah yang diterima oleh Temenggung jika dia berjaya menyelesaikan tugasnya. Setelah pesalah dijatuhkan hukuman oleh penghulu hakim, tugas Temenggung melaksanakan perintah hakim itu (membunuh, membelenggu atau mengurung). Bagi tiap-tiap tugas itu ia mendapat ganjaran kecuali membunuh. Temenggung juga diupah kerana memanggil orang bersalah. Upah yang diberikan bergantung kepada jarak. Misalnya :-

Perlis	-	dua emas
Pedu	-	dua emas
Tambang	-	seemas
Petia	-	dua kupang
Tanjung Pauh	-	dua kupang
Bukit atau Anak Naga	-	seemas

Temenggung juga bertanggungjawab mengeluarkan (meminta) hutang orang dan upahnya ialah 10 emas.

Fasal 2: Keistimewaan Raja

Empat perkara yang tidak boleh diubah-ubah yang merupakan keistimewaan raja, ialah:-

- a) Mengampuni dosa hambanya.
- b) Murah tangannya.
- c) Menjalankan pemeriksaan menentukan salah atau benar.
- d) Melakukan hukuman yang sebenar dengan keras.

Fasal 3: Syarat Raja-raja

Syarat raja-raja seperti yang berikut ini tidak terdapat pada teks undang-undang yang lain iaitu:-

- i. *Sewaktu bertitah sentiasa bermuka manis*
- ii. *Titahnya tidak berubah sama ada bagi hukuman mati, denda atau rampas.*
- iii. *Ia sentiasa mengerjakan kebajikan dan menggalakkan rakyat berbuat demikian.*
- iv. *Melarang rakyatnya melakukan kejahatan. Sesiapa yang melakukan kejahatan disuruh mengubah kelakuannya dan melakukan pekerjaan kebajikan.*

Fasal 4: Bahasa Diraja

Fasal ini juga menjelaskan tentang bahasa raja-raja, tetapi terdapat sedikit kelainan. Bahasa diraja itu ialah : titah, kami, kita, patik dan derma kurnia. Teks ini juga membincangkan konsep derhaka. Orang kebanyakan yang

mengucapkan bahasa diraja tersebut dianggap derhaka. Ia juga melarang perbuatan menderhaka kepada Allah dan Rasul, guru dan ibubapa selain kepada raja.

Fasal 5: Pakaian Diraja

Fasal ini membincangkan pakaian yang dikhususkan kepada raja sahaja iaitu kain kuning, bertilam pendek empat persegi, payung ubur-ubur dan tombak bercabang.

4. Bunga Mas, Alat Kerajaan pada Masa Tabal, Orang-Orang Besar dan Adat Meminang

Keterangan tentang bunga mas nampaknya khususnya yang digunakan di Kedah sahaja yang pada masa itu bernaung di bawah Siam dan terpaksa membayar ufti kepada Siam.⁴⁵ Dinyatakan bahawa bunga emas itu dilebihkan ketinggiannya pada zaman pemerintahan Sultan Ahmad Tajuddin Halim Syah.⁴⁶

Selain bunga mas, teks ini menerangkan tentang alat-alat kerajaan semasa pertabalan dan juga kedudukan saf pembesar-pembesar semasa di balairing seri.⁴⁷ Suatu yang menarik adalah tentang tugas pembesar-pembesar negeri:-⁴⁸

Bendahara	:	Ia dapat memangku takhta kerajaan jika raja mangkat selagi belum ada penggantinya atau semasa raja berada di luar negeri.
Laksamana	:	Semasa di laut, ia dianggap sebagai raja.
Temenggung	:	Ia berkuasa dalam menjaga keamanan. Seseorang yang berjalan pada waktu malam tanpa membawa damar boleh dibunuh oleh Temenggung. Tatkala mengatur orang bekerja di balai besar, ia boleh berdiri semasa raja dan menteri-menteri yang lain sedang duduk.
Kadi	:	Ia dianggap sebagai raja dalam menjatuhkan hukum Allah. Jika raja yang terdakwa ia akan turun takhta untuk menerima hukuman.

- Bentara : Ia mempunyai pesuruh seramai 40 orang. Tugasnya adalah mengutip hasil bahagian darat. Ia sentiasa mengiringi raja ke mana-mana baginda pergi.
- Syahbandar : Mengutip hasil negeri daripada sumber perdagangan.
- Penghulu Balai : Bekerjasama dengan bentara dalam menjayakan kerja-kerja sultan. Mendapat hasil daripada dakwaan di balai.

5. Undang-Undang Kedah 1311 Hijrah

Terdapat satu lagi naskhah undang-undang yang tidak dinyatakan oleh R. O Winstedt yang merupakan kod undang-undang Kedah iaitu Undang-Undang bertarikh 1311 Hijrah (1893 Masihi) yang ditulis dan disusun oleh Kodin bin Komis.⁴⁹

Manuskrip undang-undang ini tersimpan di Arkib Negara dan ia ditulis dalam tulisan jawi lama. Di akhir undang-undang ini dicatatkan nama pengarang yang bertanggungjawab menyiapkan penulisannya ialah Kodin bin Komis serta tarikh tamat ia disiapkan. Adalah jelas undang-undang ini wujud pada awal pemerintahan Sultan Abdul Hamid, iaitu sejak tahun 1882 dan mungkin lebih awal lagi.

Undang-undang ini mengandungi 40 fasal yang boleh dikatakan agak menyeluruh meliputi semua keperluan undang-undang berdasarkan corak kehidupan masyarakat pada waktu itu. Secara umumnya, peraturan-peraturan yang terdapat dalam undang-undang ini berhubung dengan syarat-syarat bagi raja dan menteri, undang-undang jenayah, undang-undang keluarga, perdagangan, tanah dan peraturan-peraturan yang berkaitan dengan hamba abdi. Kebanyakan daripada apa yang ditetapkan adalah menepati dengan apa yang dianjurkan oleh undang-undang Islam. Hukum qisas, hudud, takzir dan diat diperuntukkan dalam fasal 3, 5, 7, 8, 9 dan 12. Manakala peraturan yang berkaitan dengan muamalat terdapat dalam fasal 10, 13, 14, 15, 23, 24, 26, 27, 32, 33, 34, 35 dan 36 serta undang-undang perkahwinan Islam diterangkan dengan panjang dalam fasal 16.⁵⁰

Walaupun penerimaan undang-undang Islam agak meluas dalam pelaksanaannya tetapi masih lagi terdapat undang-undang yang mengandungi unsur-unsur Hindu yang dipraktikkan. Umpamanya dalam fasal 10 iaitu peruntukan tentang hukuman yang ditetapkan ke atas orang yang menyamar sebagai menteri. Orang yang melakukan kesalahan ini akan dihukum dengan dikupas kulit kepalanya. Begitu juga kesalahan dengan menipu cap Qadi atau Bendahara, mereka yang didapati bersalah akan dikudung tangannya. Hukuman ini jelas menunjukkan undang-undang Hindu masih lagi diamalkan berdasarkan prinsip undang-undang Hindu ialah berunsur pembalasan serta menghilangkan anggota badan.

Dalam fasal 17, iaitu peraturan mengenai perdagangan dinyatakan bahawa tidak boleh berjual beli gajah, garam dan tembakau dengan pedagang-pedagang luar negeri. Manakala barang yang hanya boleh dibeli melalui wakil raja adalah seperti bijih timah, gajah, lilin dan gading. Peraturan ini menunjukkan bahawa kerajaan Kedah pada masa itu, mengamalkan dasar monopoli dalam perniagaan. Hal ini dinyatakan oleh Dato' Ibrahim bin Wan Soleh bahawa ia adalah satu cara kerajaan Kedah mengutip hasil negeri. Peraturan ini dijalankan dalam zaman pemerintahan Sultan Abdullah al-Mukarram Syah iaitu sultan yang memerintah Kedah dari tahun 1762 hingga 1799.⁵¹

Fasal yang ke 18 pula memperuntukkan undang-undang yang berkaitan dengan hak milik tanah. Selain daripada menyatakan prinsip-prinsip Islam dalam pemilikan tanah, dalam bab 20 dinyatakan peraturan yang berkaitan dengan surat pengesahan yang dikeluarkan kepada pemilik tanah. Surat pengesahan ini dikenali sebagai surat putus yang akan menunjukkan bahawa ia adalah pemilik yang sah. Haknya terhadap tanah tersebut adalah hak mutlak selagi pendudukannya terhadap tanah tersebut berpanjangan ataupun jika ditinggalkan ia masih lagi terdapat tanda-tanda penggunaannya.⁵²

Terdapat dokumen hak milik di pejabat Tanah Kedah yang dikeluarkan pada masa pemerintahan Sultan Muhammad Jiwa Zainal Abidin Mu'azzam Syah.⁵³ Bentuk hak milik yang terawal ini diwujudkan setelah diputuskan oleh hakim. Tujuan keputusan ini adalah untuk merekodkan nama seseorang yang mempunyai hakmilik di atas sesuatu tanah. Keputusan ini ditandatangani dan

dicop oleh hakim dan kemudiannya diserahkan kepada Sultan untuk diluluskan. Apabila ditandatangani oleh Sultan, ia akan dikenali sebagai surat putus dan menjadi hak milik yang mutlak.⁵⁴

Seperti mana Hukum Kanun Kedah yang dibincangkan sebelum ini beberapa fasal dalam undang-undang ini juga terdapat peraturan-peraturan yang berkaitan dengan sawah padi, penternakan lembu kerbau, berdusun, berhuma dan lain-lain lagi yang berkaitan dengan pertanian. Ini menunjukkan bahawa pertanian masih lagi menjadi pekerjaan utama penduduk Kedah sehingga ia memerlukan peraturan-peraturan yang khusus bagi menyelesaikan sebarang masalah yang mungkin timbul.

Dalam fasal 38 dan 39 dinyatakan peraturan yang berkaitan dengan memburu gajah dan nelayan. Fasal yang terakhir undang-undang ini hanyalah surat puji-pujian yang dihaskan kepada Raja. Tujuan fasal ini hanya mungkin semata-mata untuk menunjuk-nunjukkan kebesaran Raja-raja Kedah sahaja.

6. Undang-Undang Tanah Kedah

Pada zaman pemerintahan Sultan Muhammad Jiwa Shah telah dibuat satu peraturan sukatan tanah. Peraturan ini bertarikh 1122 Hijrah bersamaan dengan tahun Masehi 1703. Berhubung dengan perkara ini, suatu petikan daripada *Al-Tarikh Salasilah Negeri Kedah* yang disediakan oleh Allahyarham Encik Mohd. Hassan bin Dato' Kerani Mohd. Arshad menyatakan:-⁵⁵

'Adapun, Sultan Muhammad Jiwa Yang Maha Mulia memerintah negeri Kedah itu adalah mengikut peraturan negeri besar-besar. Baginda itu membuatkan undang-undang, adat dan shara', serta dipertetapkan masing-masing pegangan di atas segala menteri-menteri, tiada boleh menukar pekerjaan masing-masing sebagaimana yang telah ditetapkan itu. Demikianlah halnya Sultan Muhammad Jiwa memerintah negeri Kedah itu, dan tiadalah ia apa mencari jalan di atas siasah negeri'

'Maka pada suatu hari duli baginda yang Maha Mulia keluar ka balai penghadapan menitahkan biduanda persilakan Seri Paduka Maharaja Sura dan Seri Paduka Maha Menteri dan Tengku Maharaja Temenggong Anggota Desa dan Seri Paduka Raja Laksamana dan Seri Paduka Tuan dan Seri Maharaja Putra Dewa dan Maharaja Timbangan Warita dan Tuan Shaikh Abdul Jalil duduk menyembah baginda. Setelah duduk berkata-kata seketika maka titah duli baginda dengan manis suaranya. 'Ada pun hamba persilakan mamak-mamak sekalian ialah kerana hamba ingat hendak menetapkan sukatan tanah yang hendak diberi kepada rakyat supaya tetaplah mereka itu'

belum itu terdapat juga bukti bahawa pelaksanaan undang-undang tanah dilaksanakan walaupun tidak secara sempurna sejak tahun 1690 lagi. Untuk hakmilik tanah itu dibuat melalui keputusan Hakim Negeri bagi tujuan merekodkan keputusannya mengenai tanah yang menjadi pertikaian. Keputusan hakim ini adalah disahkan, ditandatangani dan dimeterai oleh Sultan. Kemudian keputusan dokumen hakmilik atas sesuatu tanah tersebut diserahkan kepada Sultan untuk kelulusan baginda. Apabila ditandatangani dan dimeterai oleh Sultan, dokumen hakmilik itu akan dikenali sebagai 'surat putus' dan hakmilik sempurna akan diperolehi oleh tuan tanah tersebut. Cara ini amat berkesan dalam menentukan hakmilik seseorang ksesuatu tanah lebih-lebih lagi apabila melibatkan proses pemindahan hakmilik tanah selepas transaksi jual beli.⁵⁶ Surat putus yang dalam bentuk dokumen hakmilik masih lagi dikeluarkan oleh pejabat tanah untuk semua tanah selain daripada tanah pajak dipanggil sebagai 'Grant'.⁵⁷

Mengenai hasil tanah pula, sebenarnya tiada apa-apa sewa atau pembayaran tanah yang dikenakan ke atas pemilik-pemilik tanah. Di bawah sistem lama Kedah cukai langsung yang dikenakan ke atas penduduk adalah cukai 'hasrah'.⁵⁸

Selepas pertabalan Sultan Abdul Hamid Halim Shah (1882 – 1943), baginda telah memerintahkan agar suatu pejabat tanah ditubuhkan dan pengutipan cukai tanah dilaksanakan. Terdapat dua pengisytiharan; Pertama adalah berkaitan dengan perintah mengenakan cukai tanah ke atas kesemua pemilik

tanah persendirian di Kedah dengan kadar 25 sen serelong, pada 12hb. Februari 1883. Semua rakyat yang memiliki tanah dikehendaki membayar cukai ini termasuk golongan raja, syed, orang baik-baik (*'person of good birth'*), haji-haji, lebai dan kesemua rakyat yang memiliki tanah persendirian. Bagi membolehkan penduduk tidak dikenakan cukai dua kali, mana-mana penduduk yang telah membayar cukai tanah dikecualikan daripada tanggungan untuk menjalankan kerja kerah. Mereka yang masih tidak mempunyai tanah sahaja yang dikenakan kerja kerah. Pengisytiharan kedua adalah mengenai perintah agar semua orang yang menduduki sesuatu tanah yang tidak memiliki surat putus mengesahkan pemilikan tanah mereka, mereka hendaklah melaporkan kepada penghulu-mukim, bagi membolehkan tanah mereka diukur oleh pegawai-pegawai yang dilantik untuk tujuan itu. Setelah diukur, tanah tersebut akan diberikan dokumen hakmilik dikenali sebagai 'surat kecil' bagi menunjukkan pemilikan tanah orang itu. Perisytiharan ini bertarikh pada 29hb. Mac, 1883.⁵⁹

Pengisytiharan-pengisytiharan ini juga menghendaki agar mana-mana orang yang berkehendak untuk mengambil tanah negeri mendapatkan 'permit' terlebih dahulu untuk tujuan menduduki tanah tersebut. Surat kecil merupakan satu bentuk dokumen hakmilik dan cukai tanah akan dikenakan ke atas sesiapa yang memiliki dokumen ini. Sementara permit hanyalah merupakan suatu kebenaran untuk menduduki tanah negeri dengan dikenakan sewa.⁶⁰

Walau bagaimanapun, sebelum perisytiharan pertama di atas dilaksanakan, suatu pengisytiharan pembatalannya telah dibuat. Ini berikutan tekanan yang dikenakan oleh golongan raja, syed dan orang baik-baik yang membantah perlu membayar cukai tanah atas tanah persendirian mereka. Mereka juga membantah atas cadangan agar rakyat jelata yang telah membayar cukai tanah dilepaskan daripada dikenakan kerja kerah. Pengisytiharan pembatalan ini bertarikh pada 22hb. Julai 1887. Berkuatkuasanya pengisytiharan ini, maka segala golongan raja, syed dan orang baik-baik, haji, lebai dan rakyat jelata tidak dikenakan cukai sebagaimana perisytiharan pertama dahulu.⁶¹

Kesan pengsytiharan yang baru ini, cukai tanah hanya dikenakan ke atas orang Cina dan kelas pertengahan Melayu (golongan pertengahan antara orang baik-baik dan rakyat). Sementara rakyat biasa masih dikenakan tanggungan kerja kerah.⁶²

Senarai orang yang dilepaskan dari dikenakan cukai tanah termasuk:⁶³

- a) Orang bebas – orang yang mendapatkan dokumen pelepasan cukai tanah daripada Sultan;
- b) Semua pegawai kerajaan;
- c) Penghulu;
- d) Pegawai masjid;
- e) Kumpulan nobat;
- f) Orang lepau – orang yang menghadiri istana secara bergilir dan bertindak sebagai pekerja atasan (*superior servant*);
- g) Orang balai – pekerja buruh yang menghadiri istana secara bergilir yang melaksanakan kerja-kerja harian;
- h) Orang penunggu – penjaga istana;
- i) Pembawa gajah.

Peraturan Sukatan Tanah

Sukatan tanah yang dipakai itu ialah tengah anam hasta satu jemba; sebelas menjadi satu; dua tali menjadi satu penampang; empat penampang menjadi delapan tali; yang terisi di dalam empat penampang itu ialah empat ratus delapan puluh empat tapak (jemba) dan dinamakan serelong demikianlah'.⁶⁴

Peraturan Milik Tanah Sebelum Tahun Hijrah 1122

Daripada keterangan ini adalah dianggap bahawa sebelum dibuat peraturan sukat menyukat ini Negeri Kedah belum mempunyai apa-apa peraturan khususnya mengenai Undang-undang tanah. Bolehlah dianggap bahawa pada tahun-tahun sebelum tahun Hijrah 1122 (Tahun Masihi 1703) itu tanah-tanah yang dimiliki dengan secara ampon kurnia daripada Duli Yang Maha Mulia Sultan-Sultan yang memerintah sahaja.⁶⁵

Surat Hakmilik Tanah Tahun Hijrah 1275 bersamaan Tahun Masihi 1856

Mengikut penulisan yang dibuat, terdapat sekeping surat keterangan hakmilik tanah yang dinamakan Surat Putus dikeluarkan pada 1hb. Safar Tahun Hijrah 1275 (Tahun Masihi 1856). Daripada tarikh surat putus ini maka bolehlah dipercayai bahawa pada masa itu peraturan-peraturan berkenaan dengan pentadbiran tanah mulai dikemaskan. Dalam surat putus itu ada tersebut bahawa sekeping tanah bendang yang luasnya 1 relong dalam mukim Tualang telah diberikan milik kepada 'Karim' dengan ditentukan keluasan tanah itu dan perenggan-perengganinya. Surat putus itu dikeluarkan atas nama Duli Yang Maha Mulia Sultan Ahmad Tajuddin Mukarram Shah Ketiga (Tahun 1270 bersamaan Tahun Masihi 1851) dengan dicapkan dengan meterai Duli Baginda Yang Maha Mulia. Surat itu juga ada tersebut 'Cap Wan Ibrahim'.⁶⁶

Cara Menentukan Sempadan Tanah

Sepertimana yang tersebut dalam surat putus di atas ini, perenggan-perenggan tanah ditentukan "kedudukannya membujur matahari di sebelah matahari naiknya hutan palas dan di sebelah matahari jatuhnya tumpu kampung se relong yang tersebut ini dan sebelah utaranya tumpu pada bendang Pumat dan di sebelah selatannya tertumpu pada tanah Tok Tongсок dan matahari naik kampung se relong ini bendang yang tersebut itu matahari jatuh kampung Tok Elong di utaranya bendang Tok Wi di selatannya tanah Tok Tongсок juga".⁶⁷

Surat Hakmilik Tanah Tahun Hijrah 1305 bersamaan Tahun Masihi 1886

Melalui penulisan ke atas Surat-surat keterangan tanah yang lama dan yang boleh didapati yang terkemudian daripada Surat Putus Tahun Hijrah 1275 ialah Surat Putus bertarikh 1hb. Jamadilawal Tahun Hijrah 1305. Surat Putus ini ada bernombor 424 yang dikeluarkan atas nama Paduka Seri Sultan Abdul Hamid Halim Shah Yang Maha Mulia yang diberikan kepada Lebai Salleh bin Kassim, dibeli daripada khadam Wan Hajar Bonda Duli Yang Di Pertuan Yang Maha Mulia dalam Mukim Kota Setar, daerah Seberang Perak bagi maksud bendang dan kampung seluas 21 relong 365 jemba 40 kaki. Harga 'pada serelong dua rial sembilan puluh enam duit'. Perenggan-perenggan

tanah ditentukan dan peta rupa tanah itu juga dilukis di belakang Surat Putus itu. Jika dibandingkan kandungan Surat Putus ini dengan Surat Hakmilik yang ada sekarang ini, maka boleh dikatakan tiada banyak perbezaannya melainkan tentang hasil yang tiada juga tersebut apa-apa, dan Surat Putus ini masih ditulis dengan tangan dengan huruf jawi bercampur sedikit perkataan-perkataan Arab. Harga tanah dipertetapkan dan peta kasar dilukiskan, iaitu dua perkara yang tiada diperbuat bagi Surat Putus Tahun Hijrah 1275 yang diterangkan di atas tadi. Cara menentukan perenggan-perenggan tanah ini masih lagi diperbuat dengan cara lama.⁶⁸

kesimpulan

Adalah jelas sebelum kedatangan Inggeris dan pengaruh luar, terdapat sistem undang-undang di Kedah. Walau bagaimanapun, disebabkan tidak terdapat rekod-rekod yang khusus mengenainya, kita tidak dapat gambaran sepenuhnya mengenai perkara itu. Secara ringkasnya, undang-undang dibuat adalah berdasarkan kepentingan negeri iaitu untuk menjaga keamanan, kestabilan dan adat istiadat melayu. Di samping itu, undang-undang Islam juga menjadi salah satu undang-undang penting di Kedah. Namun begitu, sejauhmana pelaksanaan, kemajuan dan masalah yang dihadapi masih menjadi persoalan. Puncanya adalah kerana ketiadaan rekod mengenainya yang mungkin berupaya menghuraikan secara terperinci perkara-perkara ini.

Oleh itu, dicadangkan kajian mengenai sejarah undang-undang ini dipergiatkan. Walau pun sumber-sumber di dalam negeri terhad, ia tidak boleh dijadikan satu alasan untuk tidak dibuat kajian. Kajian-kajian boleh dibuat khususnya melalui surat-surat dan catatan-catatan yang dibuat oleh pemerintah-pemerintah, pengembara-pengembara atau pentadbir-pentadbir yang pernah berurusan dengan Kedah pada masa dahulu. Dengan cara ini sedikit sebanyak maklumat mengenai sejarah perundangan di Kedah dapat dikumpul dan menjadi bahan dan harta pusaka bangsa yang tidak ternilai harganya.

Nota Hujung

G.W. Bartholomew, *The Commercial Law of Malaysia – A Study in the Reception of English Law*, MLJ, 1965, hlm. 5.

² Ibid, hlm. 15.

³ Semasa pemerintahan Sultan Abdul Hamid Halim Shah, Kedah beralih daripada zaman tradisional ke zaman moden. Masyarakat tradisional Melayu dapat dibahagikan kepada dua kelompok sosial iaitu kelas pemerintah dan kelas rakyat. Kelas pemerintah lebih berdasarkan kepada faktor keturunan dan perkahwinan kerabat diraja. Mereka merupakan tenaga penggerak pentadbiran dan politik yang mewujudkan kelas pemerintah. Golongan elit tradisional termasuklah sultan dan kerabat baginda, golongan bangsawan, pemimpin agama, tuan tanah dan orang-orang yang mendapat keistimewaan daripada sultan. Dari segi ekonomi, seorang anggota golongan elit itu berada dalam kelas yang sama, misalnya seorang ahli agama boleh merupakan seorang pentadbir dan tuan tanah. Perkahwinan berunsurkan siasah dapat mewujudkan keamanan, kesatuan dan kekitaan. Perkahwinan ini juga boleh menjadi cara mendamaikan perselisihan. Walau bagaimanapun; tidak bermakna bahawa perkahwinan yang bemotifkan politik boleh menyelesaikan semua masalah konflik,. Dalam rebutan takhta dan jawatan pembesar, pertelagahan sering berlaku sesama ahli keluarga. Hubungan darah akan menjamin status sosial meskipun bukan jaminan mutlak untuk mendapat peluang memainkan peranan sebagai elit. Ahli golongan elit harus menunjukkan kebolehan bagi memiliki kekayaan, pengaruh dan kuasa jika tika mahu tercicir, sekalipun sesama ahli keluarga. Lihat Mohammad Isa Othman, *Politik Tradisional Kedah 1681- 1942*, Dewan Bahasa dan Pustaka dan Kementerian Pendidikan Malaysia, Kuala Lumpur, 1990, hlm. 2.

⁴ Mohammad Isa Othman, *Politik Tradisional Kedah 1681-1942*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kementerian Pendidikan Malaysia, Kuala Lumpur, 1990, hlm. 4.

⁵ Ibid.,

⁶ Ibid, hlm. 4 -5.

⁷ Ibid, hlm. 5.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid, hlm. 6.

¹⁰ Ibid.

¹¹ W. George Maxwell, *The Annual Report of the Adviser to the Kedah Government for the year 1327 AH (23rd January, 1909 – 12th January, 1910)*, Acting Adviser to the Kedah Government, with the Annual Report of the Adviser to the Perlis Government for the same period by Meadows Frost, Acting Adviser to the Perlis Government, Kuala Lumpur, printed at the F.M.S. Government Printing Office, 1910, hlm. 11.

¹² Ibid.

¹³ G. C. Hart, *Monthon Saiburi, Administration Report of the State of Kedah, September 1906 to February 1908*, Penang, Printed at the Pinang Gazette Press, Limited, 1909, hlm. 7.

¹⁴ Ibid, hlm 7.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid, hlm. 8.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ G.C. Hart, *Yearly Report on the Administration of the State of Kedah, September 1905 to August 1906*, Printed by Thacker, Spink & Co., Calcutta for the Pinang Gazette Press, Ltd., Penang, 1907, hlm. 1. Menurut laporan ini:

‘...in Kedah as in other Malay States there is no recorded history; a few scattered letters preserved by chance, and the contemporary records of other nations provide the only reliable data for the historian’.

²⁵ G.C Hart, op. cit.

²⁶ R.O. Winstedt, *Kedah Laws*, dlm. JMBRAS 6:2, 1931a, hlm. 1-44.

²⁷ M.B. Hooker, *Reading in Malay Adat Laws*, Singapore University Press, 1970, Singapore; M. B. Hooker, *A Note on the Malayan Legal Digest*, dalm JMBRAS, XLI, hlm. 157 – 70 1968; M.B. Hooker, *Adat Laws in Modern Malaya*, 1972, Oxford University Press, Kuala Lumpur; M. B. Hooker, *A Concise Legal History of Southeast Asia*, Oxford University Press, 1978, Kuala Lumpur.

²⁸ G.C. Hart, op. cit.

²⁹ Abu Hassan Sham dan Mariyam Salim, *Sastera Undang-undang*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kementerian Pendidikan Malaysia, Kuala Lumpur, 1995, hlm 122; Abdul Aziz Mohd Ariff, *Undang-Undang Islam di Kedah Sebelum Penjajahan Inggeris: Satu Penilaian Sejarah*, Satu Latihan Ilmiah Untuk Memperolehi Ijazah Sarjana Muda Pengajian Islam, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia.

³⁰ Ibid.

³¹ Haji Ibrahim Ismail, *Sejarah Kedah Sepintas Lalu*, Universiti Utara Malaysia Sintok, 1987, hlm. 3, 5 dan 6.

³² Abu Hassan Sham dan Mariyam Salim, op. cit., hlm. 217.

³³ R.O. Winstedt, *Kedah Laws*, dlm. JMBRAS 6:2, 1928, hlm. 27.

³⁴ Haji Wan Shamsuddin Mohd. Yusof, *Hukum Kanun Kedah Satu Penelitian Mengenai Hukum Kanun Dato' Kota Star*, dalam Alor Setar 250 tahun, 1735-1985, Kerajaan Negeri Kedah Darul Aman, 1990, hlm. 57.

³⁵ Ibid.

³⁶ Abu Hassan Sham dan Mariyam Salim, op. cit, hlm. 123.

³⁷ R.O. Winstedt, op. cit., hlm. 33.

³⁸ Haji Wan Shamsuddin Mohd. Yusof, op. cit.

³⁹ Muhammad Hassan bin Dato' Kerani Muhammad Arshad, *Al-Tarikh Salasilah Negeri Kedah*, edisi rumi, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1968, hlm. 125 yang disebut oleh Haji Wan Shamsuddin Mohd. Yusof, *Hukum Kanun Kedah Satu Penelitian Mengenai Hukum Kanun Dato' Kota Setar*, dalam Alor Setar 250 Tahun, 1735-1985, Kerajaan Negeri Kedah Darulaman 1990, hlm. 57

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Abu Hassan Sham dan Mariyam Salim, op. cit., hlm. 122.

⁴⁵ Ibid, hlm. 129.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid, hlm. 130.

⁴⁹ Abdul Aziz Mohd Ariff, op. cit.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Syarahan oleh Dato' Wan Ibrahim b. Wan Soleh, Pengerusi Persatuan Sejarah Malaysia cawangan Kedah pada 18 Januari 1961 di Sek. Men. Sultanah Asma, Alor Setar.

⁵² M. B. Hooker, op. cit.

⁵³ Dua pucuk geran yang masing-masing beralamat Kampung Sungai Baru, Gunung bertarikh 1216 H (1802 M) dan Kampung Padang Lalang, Alor Janggus, Kota Setar bertarikh 1218 H (1803 M). Lihat Wan Annuar Wan Ishak, *Sejarah Undang-undang Tanah Negeri Kedah*, bahan diperolehi dari Arkib Negara, Cawangan Kedah dan Perlis, tanpa tarikh, tanpa penerbit, tanpa tahun, hlm. 57.

⁵⁴ W. George Maxwell, *The Annual Report of the Adviser to the Kedah Government for the year 1327 A.H (23rd January, 1909- 12th January, 1910)*, Acting Adviser to the Kedah Government with the Annual Report of the Adviser to the Perlis Government for the same period by Meadows Frost, Acting Adviser to the Perlis Government, Kuala Lumpur. Printed at the FMS Government Printing Office, 1910, hlm. 14-15.

⁵⁵ Wan Annuar Wan Ishak, op.cit.

⁵⁶ W. George Maxwell, op. cit.

⁵⁷ Ibid, hlm. 15.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid, hlm 15 – 16.

⁶² Ibid, hlm 16.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Wan Annuar Wan Ishak, op cit.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid, hlm 59, 60.

RUJUKAN

- Abdul Aziz Mohd Ariff (1996/1997). *Undang-Undang Islam di Kedah Sebelum Penjajahan Inggeris: Satu Penilaian Sejarah*. Latihan Ilmiah Ijazah Sarjana Muda Pengajian Islam, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Abdul Kadir bin Haji Muhammad (1996). *Sejarah Penulisan Hukum Islam di Malaysia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Abu Hassan Sham dan Mariyam Salim (1995). *Sastera Undang-undang*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Ahmad Ibrahim (1972). "Zakat and Fitrah in Malaysia," *Majalah Al-Islam*, Jilid 1.
- Ahmad Ibrahim (1996). "Ke arah penyelarasan undang-undang Islam di Malaysia". *Majalah Al-Islam*, Ogos 1986; Kedah. *Mohammadan Marriages (Separation)*, Enactment No. 68; lihat juga edisi Jawi *Undang-undang 68 (Shiqaq)*.
- Dua Pucuk Geran yang masing-masing beralamat *Kampung Sungai Baru, Gunung bertarikh 1216 H (1802 M) dan Kampung Padang Lalang, Alor Janggis, Kota Setar bertarikh 1218 H (1803 M)*
- George, M. W (1910). *The Annual Report of the Adviser to the Kedah Government for the year 1327 AH (23rd January, 1909 – 12th January, 1910)* with Meadows, F. (1910). *The Annual Report of the Adviser to the Perlis Government for the same period*, Kuala Lumpur, printed at the F.M.S. Government Printing Office. 3, 9-18, 20-21, 48, 62- 63, 65-66
- George, M. W (1911). *The Annual Report of the Adviser to the Kedah Government for the year 1328 A.H (13th January 1910- 1ST January 1911)*, with Meadows, F. (1911). *The Annual Report of the Adviser to the Perlis Government for the same period*, Kuala Lumpur, printed at the F.M.S Government Printing Office. 1, 7-9, 11,13-22, 26-29
- George, M.W (1913). *The Annual Report of the Adviser to the Kedah Government for the year 1330 A.H, (22nd December, 1911 – 10th December, 1912)*, with Eckhardt, H.C. (1913). *The Annual Report of the Adviser to the Perlis Government for the same period*, Kuala Lumpur, printed at the F.M.S Government Printing Office, Appendix A dan B.

- George, M. W (1913). *The Annual Report of the Adviser to the Kedah Government for the year 1330 A.H.* (22nd December, 1911 – 10th December, 1912), with Eckhardt, H.C (1913). *The Annual Report of the Adviser to the Perlis Government for the same period*, Kuala Lumpur, printed at the F.M.S Government Printing Office. 1,4, 5, 7, 14-19
- George, M. W (1914). *The Annual Report of the Adviser to the Kedah Government for the year 1331 A.H.* (11th December, 1912 – 30th November, 1913) with Eckhardt, H.C (1914). *The Annual Report of the Adviser to the Perlis Government for the same period*, Kuala Lumpur, printed at the F.M.S Government Printing Office. 2.
- Haji Wan Shamsuddin Mohd. Yusof (1990). “*Hukum Kanun Kedah Satu Penelitian Mengenai Hukum Kanun Dato' Kota Star*”, dalam *Alor Setar 250 tahun, 1735-1985*, Kerajaan Negeri Kedah Darul Aman. 57.
- Hall, G. A (1916). *The Annual Report of the Adviser to the Kedah Government for the year 1333 A.H* (19th November, 1914- 8th November, 1915), with Eckhardt, H.C (1916). *The Annual Report of the Adviser to the Perlis Government for the same period*. Kuala Lumpur: Printed at the Federated Malay States Government Printing Office. 2.
- Hall, G. A (1917). *The Annual Report of the Adviser to the Kedah Government for the year 1334 A.H* (9 November, 1915 – 27th October, 1916) with Eckhardt, H.C (1917). *The Annual Report of the Adviser to the Perlis Government for the same period*. Kuala Lumpur: Printed at the Federated Malay States Government Printing Office. 1, 3,17-18
- Hall, G. A (1918). *The Annual Report of the Adviser to the Kedah Government for the year 1335 A.H* (28 Oktober, 1916 – 17th October, 1917) with Eckhardt, H.C (1918). *The Annual Report of the Adviser to the Perlis Government for the same period*. Kuala Lumpur: Printed at the Federated Malay States Government Printing Office. 1.
- Hall, G. A (1919). *The Annual Report of the Adviser to the Kedah Government for the year 1336 A.H* (17 Oktober, 1917 – 6th October, 1918) with Eckhardt, H.C (1919). *The Annual Report of the Adviser to the Perlis Government for the same period*. Kuala Lumpur: Printed at the Federated Malay States Government Printing Office. 1.
- Hall, J. D (1934). *Annual Report of the Social dan Economic Progress of the people of the state of Kedah for the year 1352 AH*, and Venebles, O.E. (1934). *The people of the state of Perlis for the same period*, Alor Star, Printed at the Kedah Government Press. 4, 36, 40

- Hall, J. D (1935). *Annual Report on the Social and Economic Progress of the people of the state of Kedah for the year 1353 A.H* and Venebles, O.E. (1935). *The people of the state of Perlis for the same period*. Alor Star, Printed at the Kedah Government Press. 40.
- Hall, J. D (1936). *Annual Report on the Social and Economic Progress of the people of the state of Kedah for the year 1354 A.H*. Alor Star, Printed at the Kedah Government Press. 51, 56.
- Hall, J. D (1937). *Annual Report on the Social and Economic Progress of the people of the state of Kedah for the year 1355 A.H*. Alor Star, Printed at the Kedah Government Press. 60, 66.
- Hall, J. D (1938). *Annual Report on the Social and Economic Progress of the people of the State of Kedah for the year 1356 A.H*. Alor Star, Printed at the Kedah Government Press. 56 - 58.
- Hari ini dalam sejarah (1980).
- Hari ini dalam sejarah (1981).
- Hart, G. C (1907). *Yearly Report on the Administration of the State of Kedah, September 1905 to August 1906*, Printed by Thacker, Spink & Co., Calcutta for the Pinang Gazette Press, Ltd. Penang, 1, 9, 10, 12- 36.
- Hooker, M. B (1968). "A Note on the Malayan Legal Digest", *JMBRAS* XLI, 157 – 70.
- Hooker, M. B (1970). *Reading in Malay Adat Laws*. Singapore University Press, Ltd.
- Hooker, M. B (1972). *Adat Laws in Modern Malaya*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Hooker, M. B (1978). *A Concise Legal History of Southeast Asia*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Kedah (1934). *Revised edition of the law of the state of Kedah is a compilation of the Laws in force on 30 the Rabiulawal 1353*.
- Kedah (1952). *The Syariah Court (Amendment) Enactment*.
- Kedah (1962). *Administration of Muslim Law Enactment*.
- Kedah(1948). *Council of Religion and Malay Custom Enactment*.
- Kedah(1952). *The Muslim Laws (Amendment) Enactment, Schedule*.

Kedah(1955). *The Zakat Enactment*.

McArthur, M.S.H. (1920). *The Annual Report of the British Adviser to the Kedah Government for the year 1337 A.H (7th October, 1918 - 25th September, 1919)*. with Eckhardt, H. C (1920). *The Annual Report of the British Adviser to the Perlis Government for the same period*. Kuala Lumpur: Printed at the Federated Malay States Government Printing Office. 1.

McArthur, M.S.H. (1921). *The Annual Report of the British Adviser to the Kedah Government for the year 1338 A.H (26th September 1919- 14th September 1920)* with Wyatt, E.W.N. (1921). *The Annual Report of the British Adviser to the Perlis Government for the same period*. Kuala Lumpur: Printed at the Federated Malay States Government Printing Office. 17

McArthur, M.S.H. (1922). *The Annual Report of the British Adviser to the Kedah Government for the year 1339 A.H (15th September 1920 – 3rd September 1921)* with Wyatt, E.W.N. (1922). *The Annual Report of the British Adviser to the Perlis Government for the same period*. Kuala Lumpur: Printed at the Federated Malay States Government Printing Office. 2

Meadows, F. (1912). *The Annual Report of the Adviser of the Kedah Government for the Year 1329 Ah (2nd January – 21st December, 1911)*, with Eckhardt, H.C. (1912). *The Annual Report of the Adviser to the Perlis Government for the same period*, Kuala Lumpur, printed at the F.M.S. Government Printing Office. 4- 8, 10, 15, 17-18,

Mohammad Isa Othman (1990). *Politik Tradisional Kedah 1681- 1942*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Mohd Fadzil Hashim (1975). “*Sejarah lisan tentang administrasi Thai di Kedah,*” dalam *Buku Cenderamata Minggu Sejarah Kedah*. Percetakan Sejarah Alor Setar. 18 dan 23.

Monthon Saiburi (1909). *Administration Report of the State of Kedah, September 1906 to February 1908, Penang*. Printed at the Pinang Gazette Press Limited. 1, 5, 7- 9, 14 dan 35.

Muhammad Hassan bin Dato’ Kerani Muhammad Arshad (1968). *Al-Tarikh Salasilah Negeri Kedah*. edisi rumi, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Peel, W. (1923). *The Annual Report of the British Adviser to the Kedah Government for the year 1340 A.H (4th September, 1921 – 22nd August, 1922)* with Hughes, J.W.W. (1923). *The Annual Report of the British Adviser to the*

Perlis Government for the same period. Printed by the Government Printing Office Singapore. 2.

Peel, W. (1924). *The Annual Report of the British Adviser to the Kedah Government for the year 1341 A.H (23rd August, 1922 – 13th August, 1923)* with Hughes, J.W.W. (1924). *The Annual Report of the British Adviser to the Perlis Government for the same period.* Printed by the Government Printing Office Singapore. 2.

Peel, W. (1925). *The Annual Report of the British Adviser to the Kedah Government for the year 1342 A.H (14th August, 1923 – 1st August, 1924)* with Hughes, J.W.W. (1925). *The Annual Report of the British Adviser to the Perlis Government for the same period.* Printed by the Government Printing Office Singapore, 3

Syarahan oleh Dato' Wan Ibrahim b. Wan Soleh (1961). Pengerusi Persatuan Sejarah Malaysia cawangan Kedah di Sek. Men. Sultanah Asma, Alor Setar.

Syed Mohammad bin Syed Hassan Shahabudin, *Perkahwinan Yang Berharga 3 Juta Ringgit*, tiada penerbit, tiada bertarikh, 30 – 32. Boleh rujuk artikel ini di Arkib Negara Cawangan Kedah di Alor Setar dengan nombor kod S 202.

Wan Annuar Wan Ishak, *Sejarah Undang-Undang Tanah Negeri Kedah*, tanpa tarikh, tanpa penerbit, tanpa tahun. 57, 59 dan 60.

Winstedt, R.O. (1931a). *Kedah Laws*, JMBRAS 6:2. 1-44.

Winstedt, R.O. (1928). *Kedah Laws*, JMBRAS 6:2. 27, 33.

Wolfersten, L.E.P. (1915). *The Annual Report of the Adviser to the Kedah Government for the year 1332 A.H (30th November, 1913 – 18th November, 1914)* with Eckhardt, H.C (1915). *The annual report of the Adviser to the Perlis Government for the same period*, Kuala Lumpur: Printed at the Federated Malay States Government Printing Office. 2.

Zaini Mariah Mat Rejab. 'Surat Menyurat Sultan Abdul Hamid T.H. 1323-1325/ T.M. 1905-1907, sebagai sumber kajian politik dan pentadbiran Kedah sezaman', tanpa tahun, Arkib Negara Cawangan Kedah Perlis.